

آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن با استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگها

■ زهره اخوان مقدم*
■ فاطمه پیرایش مقدم**

چکیده:

در سال‌های اخیر نقش رسانه‌های آموزشی در ارائه اطلاعات و مهارت‌های لازم برای کمک به درک بهتر مخاطبان از موضوعات آموزشی، کاربرد دی‌کدن و تسهیل آموزش بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. در مقاله حاضر شیوه‌ای برای آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن با استفاده از تکنولوژی آموزشی (چارت‌ها و نمودارها) و روان‌شناسی رنگها پیشنهاد می‌شود که آشنایی سریع و آسان مخاطب را با مفاهیم قرآن امکان‌پذیر می‌سازد. در این شیوه موضوعات کلی هر سوره در قالب یک چارت یا نمودار دایره‌ای ارائه می‌شود، که در آن، علاوه بر عینی کردن مفاهیم آموزشی برای مخاطب، او را با حجم تقریبی آیات مربوط به هر یک از موضوعات اصلی در سوره آشنا و تصویری روشن از محتوای سوره را به ذهن وی منتقل خواهد کرد. تاکنون در دیگر شیوه‌های موجود آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن به این روش عمل نشده است. این شیوه از انعطاف‌پذیری خاصی برخوردار است و با در نظر گرفتن شرایط و ویژگی‌های مخاطب آموزش در دو سطح عمومی و تخصصی را پیشنهاد می‌کند، به طوری که هم در آموزش‌های رسمی (دانشگاه‌ها و مدارس از جمله دبستان‌ها) و هم در آموزش‌های غیررسمی قابل استفاده خواهد بود.

آموزش قرآن، آموزش مفاهیم، آموزش تفسیر، تکنولوژی آموزشی، روان‌شناسی رنگها

کلید واژه‌ها:

□ تاریخ پذیرش مقاله: ۹۴/۵/۲۶

□ تاریخ شروع بررسی: ۹۳/۱۰/۲۸

□ تاریخ دریافت مقاله: ۹۳/۹/۱

* استادیار و عضو هیئت علمی دانشکده علوم و فنون قرآن تهران..... dr.zo.akhavan@gmail.com
** کارشناسی ارشد تفسیر قرآن..... f.p.mol10@gmail.com

■ شماره ۵۶
■ سال چهاردهم
■ زمستان ۱۳۹۴

مقدمه

خدا با هدف هدایت خلق به راه مستقیم، پیامبران خویش را فرستاده و به هر یک دستوراتی نازل فرمود تا بشر با انجام یا عدم انجام آن‌ها به راه خیر و صلاح هدایت شود. کامل‌ترین و آخرین دین الهی اسلام است که اساس احکام و دستورات آن در قرآن کریم درج شده و اگر با تبیین پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) همراه باشد بهترین روش زندگی و موجب سعادت دنیوی و اخروی خواهد بود. لذا در لزوم یادگیری این دستورات و انس با آن‌ها جهت نهادینه شدن در فرد شکی نیست. از طرف دیگر، از آنجاکه این آموزش‌ها باید در سنین اولیه زندگی انجام شود تا در روح نقش ببندد و نهادینه شود نه اینکه زودگذر و موقتی باشد؛ بهترین راه آموزش در دوران خردسالی است؛ چنانچه فرموده‌اند علم در کودکی، مانند نقش بر روی سنگ، ماندگار و بادوام است. از این رو آموزش قرآن و انس با آن در این سن ضرورت می‌یابد. همچنین با توجه به اینکه مخاطب قرآن، عموم مردم در هر مقطع سنی و با هر میزان آگاهی‌اند، ضرورت دارد تا در شیوه‌های آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن تجدیدنظر شود و از شیوه‌هایی استفاده گردد که منحصر به افراد خاصی نباشد.

امروزه با توجه به پیشرفت علوم مختلف و تنوع روش‌ها و ابزارهای آموزشی لازم است از دستاوردهای این علوم برای آموزش بهتر و مؤثرتر مفاهیم و تفسیر قرآن بهره‌گیریم. در نظام آموزش، در عصر جدید، رسانه‌های آموزشی جایگاه غیرقابل انکار و نقش تأثیرگذاری دارند. این در حالی است که برای آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن کمتر از رسانه‌های آموزشی استفاده می‌شود. به عبارت دیگر، هرچند رسانه‌های آموزشی مدرن از جمله کامپیوتر، اینترنت و نرم‌افزارهای مختلف اغلب توسط افرادی که به‌طور تخصصی در رشته‌های قرآنی فعالیت دارند مورد استفاده قرار می‌گیرد اما در واقع استفاده از آن‌ها بیشتر محدود به حیطه پژوهش است نه آموزش.

لذا این پژوهش با بهره‌گیری از دستاوردهای علوم تربیتی و روان‌شناسی به این مسئله مهم پرداخته است و روش نوینی را با استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها در آموزش قرآن برای عموم مخاطبان ارائه می‌دهد.

مسئله پژوهش

معمولاً آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن به شیوه سخنرانی و با بیان معنای واژگان و توضیحات تفسیری آیات صورت می‌گیرد. در این روش اولاً تنها قشر محدودی از مخاطبان به فراگیری مفاهیم و تفسیر قرآن خواهند پرداخت، ثانیاً این مخاطبان منفعل و صرفاً شنونده‌اند و گاه طولانی شدن فرایند آموزش موجب کاهش انگیزه در آنان می‌شود. این در حالی است که با بهره‌گیری از یافته‌های سایر علوم می‌توان سبب تسهیل و تسریع آموزش قرآن برای مخاطبان بیشتری شد. در پژوهش حاضر به دنبال یافتن شیوه‌ای برای حل این مسئله هستیم.

■ اهداف پژوهش

هدف از این پژوهش یافتن شیوه‌ای جدید است که آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن را برای تمام مخاطبان به‌ویژه کودکان و نوجوانان آسان، جذاب و عینی نماید و از این راه، موجبات "انس با قرآن کریم" را که سفارش اکید قرآن و اهل بیت (ع) می‌باشد بیشتر کند. در حقیقت "انس با قرآن" خود موجبات هدایت کودکان و نوجوانان را فراهم کرده و باعث تعمیق باورهای دینی ایشان می‌گردد. کودکان و نوجوانانی که با قرآن انس گرفته و از هدایت آن بهره‌مند گردند، در بزرگسالی از بزه‌ها و خلاف‌کاری‌ها و نیز بسیاری از بیماری‌های روحی- روانی میرا خواهند بود. لذا چنین آموزش‌هایی در درازمدت، اصلاح جامعه را به‌طور جدی فراهم می‌سازد که هدف قرآن است.

■ پیشینه پژوهش

آثاری را که در زمینه آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن نگاشته شده است را می‌توان در دو گروه مورد بررسی قرار داد. گروه اول آثاری است که تأکید آن‌ها بر آموزش مفاهیم قرآن از طریق ترجمه و شرح واژگان موضوعی و یا پرکاربرد، ترجمه آیات و بیان برخی قواعد زبان عربی است، همچون کتاب‌های "مفاهیم قرآن" تألیف مصطفی اسرار، "واژه‌ها و مفاهیم قرآنی" تألیف جواد محدثی، "آموزش مفاهیم قرآن" تألیف مسعود و کیل، "آموزش ترجمه و مفاهیم قرآن کریم" تألیف هادی محدث و مجید صفارهرندی و ابوالفضل علامی. این شیوه‌ای رایج برای آموزش مفاهیم در سطح کشور است.

گروه دوم شامل آثاری است که با شیوه‌هایی فراتر از شیوه اول به آموزش مفاهیم قرآنی می‌پردازند، همچون: کتاب "آموزش مفاهیم قرآن به روش قصه، سرود و نقاشی ویژه دوره پیش‌دبستانی: راهنمای کاربردی و شیوه تدریس" تألیف احمدرضا محسنی و مقاله "ویژگی‌های تصویری در کتاب‌های قرآنی کودکان" تألیف پریسا شاد قزوینی که با روش‌هایی همچون قصه‌گویی، شعرخوانی، نقاشی و تصویرگری کتب آموزشی سعی در انتقال مفاهیم قرآنی به مخاطب به‌ویژه کودکان دارند. همچنین باید از آثاری نام برد همچون: کتاب "ساختار هندسی سوره‌های قرآن: پیش‌درآمدی بر روش‌های نوین ترجمه و تفسیر قرآن کریم" تألیف محمد خامه‌گر که از طریق دستیابی به غرض واحد سوره و ارتباط بین آیات در روشی با عنوان "تفسیر ساختاری" به آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن می‌پردازد و برای نشان دادن سیر میان موضوعات کلی و جزئی سوره استفاده از نمودار درختی را پیشنهاد می‌کند. در مقاله حاضر روشی نو برای آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن پیشنهاد می‌شود که در هیچ‌یک از پژوهش‌های سابق به آن پرداخته نشده و تاکنون در آموزش قرآن مورد استفاده قرار نگرفته است. دیگر شیوه‌های مشابه با شیوه‌های قبلی نیز یا در حد نظر مطرح بوده‌اند و اگر هم اجرایی شده‌اند در سطح مدارس نبوده است. این مقاله به دنبال معرفی شیوه‌ای برای مخاطبان با سنین مختلف از

جمله دانش آموزان است که در آن از تکنولوژی آموزشی (استفاده از نمودارها و چارت‌های دایره‌ای رنگی) و روان‌شناسی رنگ‌ها در آموزش قرآن بهره گرفته شده است.

■ سوالات پژوهش

۱. چگونه می‌توان از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها در آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن استفاده نمود؟
۲. استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها چه تأثیری بر آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن دارد؟

■ فرضیه پژوهش

۱. می‌توان از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها در آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن استفاده نمود و این کار از طریق ارائه موضوعات اصلی سوره در قالب نمودار و چارت دایره‌ای رنگی و بهره‌گیری از تأثیراتی که رنگ‌ها بر روان یادگیرنده، در القای موضوعات دارای پیام مثبت یا منفی می‌گذارند، میسر خواهد بود.
۲. استفاده از نمودارها و چارت‌های دایره‌ای و روان‌شناسی رنگ‌ها در آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن می‌تواند منجر به تسریع، تسهیل، جذابیت و عینی شدن آموزش شود. به‌علاوه، درک مفاهیم در قالب یک تصویر بر حافظه طولانی مدت تأثیرگذارتر از بیان کلامی است.

■ شیوه پیشنهادی پژوهش حاضر برای آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن

از همان آغاز نزول قرآن، آموزش مفاهیم و تفسیر آیات مورد توجه بوده است. خداوند در آیه "وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ" (نحل، ۴۴) تبیین و تفسیر آیات قرآن را به‌عنوان یکی از وظایف رسول اکرم (ص) و ایجاد زمینه برای تفکر مردم معرفی می‌کند. پیامبر اسلام (ص) در موقعیت‌های مختلف و با شیوه‌های گوناگون آیات را برای مردم تبیین می‌نمود. از عصر نبوی تا عصر حاضر نیز رایج‌ترین روش برای آموزش علوم دینی از جمله مفاهیم و تفسیر قرآن شیوه سخنرانی و پرسش و پاسخ بوده است.

در عصر جدید که به عصر انفجار اطلاعات مشهور است، دیگر نمی‌توان تنها به شیوه‌های سنتی، که معلم از طریق سخنرانی به انتقال یک‌طرفه علوم اقدام می‌کرد، آموزش داد. استفاده بهینه از امکانات و وسایل آموزشی همراه با طراحی‌های علمی و نظام‌مند آموزشی می‌تواند در آموزش‌های مدرسه‌ای تأثیر گذارد. رشد رسانه‌های آموزشی، ضرورت نوعی تجدیدنظر در شیوه‌های آموزشی را یادآوری می‌کند (نیلی احمدآبادی، ۱۳۸۳).

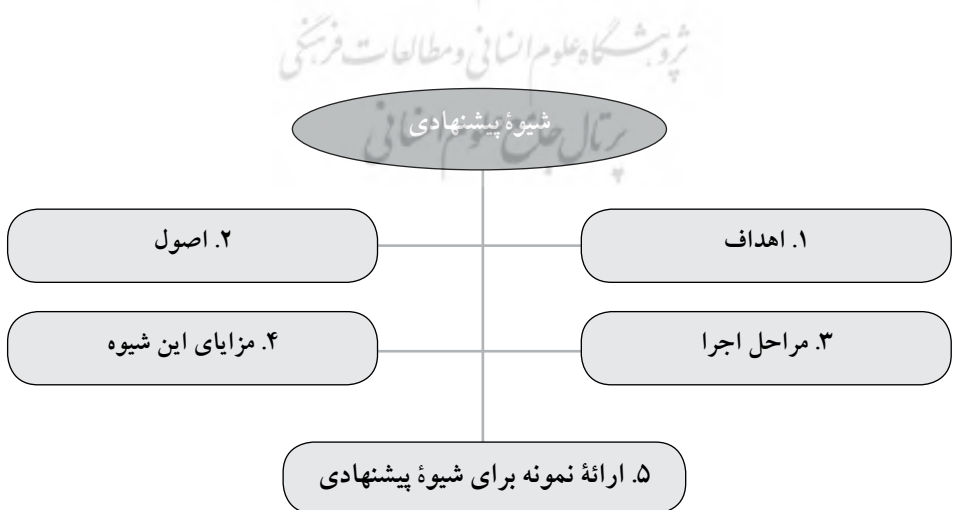
آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن با استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها

شیوه پیشنهادی در این مقاله به دنبال نفی شیوه‌های سنتی یا موجود در آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن نیست، بلکه با بهره‌گیری از دستاوردهای علوم دیگر، روشی را پیشنهاد می‌کند که می‌تواند گام اول برای این آموزش باشد. در این روش مخاطب با محتوای سوره آشنایی کلی پیدا خواهد کرد و آمادگی و انگیزه بیشتری در وی جهت دریافت مباحث تفصیلی در مراحل بعدی آموزش که می‌تواند با استفاده از شیوه‌های دیگر صورت گیرد - ایجاد می‌شود.

نظام تعلیم و تربیت ژاپن مورد توجه بسیاری از کشورهای جهان است؛ زیرا ژاپنی‌ها توانسته‌اند علاوه بر افزایش کیفیت آموزش به جای کمیت، آموزش را کاربردی نیز نمایند. کتاب‌های درسی دانش‌آموزان ژاپنی از حجم کمی برخوردار است، زیرا آن‌ها با این باور که در آموزش "کم هم زیاد است"، به جای افزایش کمیت محتوای آموزشی بر کیفیت آموزش تأکید دارند تا زمینه لازم برای تحقق آموزش فعال و سؤال محور که یادگیری را آسان‌تر و عمیق‌تر می‌کند و دانش‌آموزان را به تفکر وامی‌دارد، فراهم شود.

در شیوه پیشنهادی نیز سعی بر آن است تا با کاهش حجم مطالب آموزشی و پرداختن به موضوعات کلی و مطالب اساسی و ارائه مطلب در قالب یک تصویر رنگی، زمان و فرصت لازم برای مخاطب جهت افزایش کیفیت و عمق یادگیری و تفکر بیشتر در موضوعات فراگرفته‌شده، فراهم شود.

با چنین شیوه‌ای دانش‌آموزان این فرصت را دارند تا مطلب درسی را بفهمند، قضاوت کنند، تفسیر و تحلیل نمایند و در نهایت آن را ترکیب کنند و به جمع‌بندی مناسب دست یابند. در ادامه به معرفی شیوه پیشنهادی پژوهش حاضر بر اساس محتوای چارت ذیل خواهیم پرداخت:

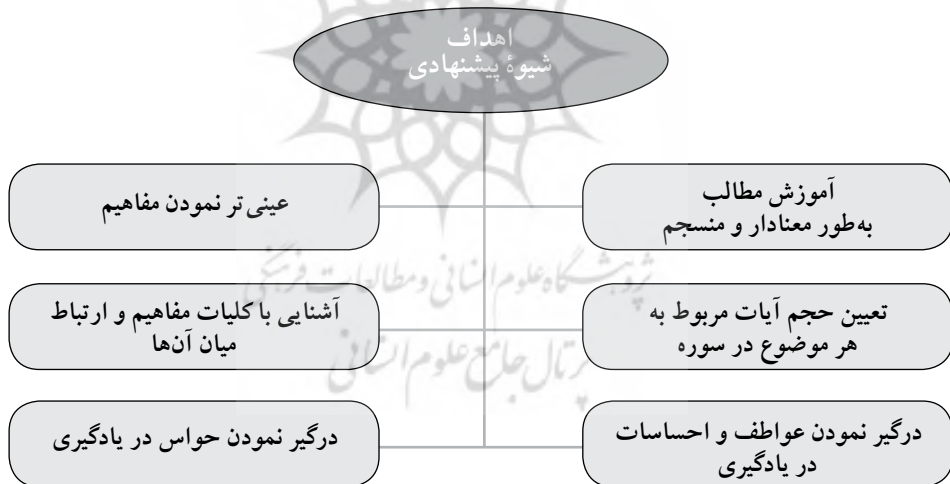

شکل ۱. محورهای مورد بحث در پژوهش حاضر

۱. اهداف آموزشی شیوه پیشنهادی

تعلیم و تربیت فرآیندی است که از آغاز تا پایان عوامل بسیاری در آن دخیل‌اند. در این فرآیند، اهداف همان چشم‌اندازهایی‌اند که انتظار می‌رود در پایان فرآیند حاصل شود. اهداف آموزشی در انتخاب روش آموزشی مناسب و کارآمد نیز تأثیرگذارند. در آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن گاهی هدف عبارت است از آموزش مفاهیم و تفسیر یک واژه یا موضوع خاص مانند تقوا، نماز، حجاب، عفاف، حقوق خانواده و اخلاق اجتماعی و گاه عبارت است از آموزش مفاهیم و تفسیر آیات یک سوره. با توجه به اینکه هدف کدام‌یک از این موارد باشد، روش آموزش نیز متفاوت خواهد بود. هر چند شیوه پیشنهادی پژوهش حاضر می‌تواند هم در آموزش موضوعی مفاهیم و تفسیر یک واژه یا موضوع خاص و هم در آموزش مفاهیم و تفسیر آیات یک سوره مورد استفاده قرار گیرد، اما هدف در این مقاله معرفی این شیوه در آموزش مفاهیم و تفسیر آیات یک سوره است و بیان کاربرد این شیوه در آموزش مفاهیمی چون ایمان، نماز و غیره نیاز به مقاله‌ای مستقل دارد.

شیوه پیشنهادی پژوهش حاضر به دنبال دستیابی به اهداف آموزشی درج‌شده در نمودار ذیل است:

شکل ۲. اهداف شیوه پیشنهادی

۲. اصول و مبانی شیوه پیشنهادی

آموزش مؤثر و آموزشی که با صرف وقت و امکانات بی‌شمار انجام می‌شود باید بر اصولی متکی باشد تا بتوان در راستای آن به اهداف آموزشی مورد نظر دست یافت. در روش پیشنهادی حاضر، برخی از اصول تعلیم و تربیت مورد توجه بوده که عبارت‌اند از:

۲-۱. اصل تسهیل

فطرت آدمی با خشونت و سخت‌گیری چندان سازگار نیست. هر عمل آموزشی و تربیتی باید آسان و میسر باشد، زیرا هر چه امری آسان‌تر و قابل‌دسترس‌تر باشد، رغبت و انگیزه فرد برای انجام آن بیشتر است. برخی از مهم‌ترین اصولی که منجر به تسهیل آموزش می‌شوند عبارت‌اند از:

۱-۲-۱. آموزش از کلی به جزئی: بر اساس اصول تعلیم و تربیت لازم است نخست کلیت موضوع آموزش داده شود و سپس وارد جزئیات گردد (تقوی، ۱۳۹۰). در شیوه پیشنهادی نیز مخاطب ابتدا با چارچوب کلی محتوای سوره، در قالب نمودار یا چارت و با عباراتی ساده و روشن، آشنا می‌شود و سپس با جزئیات تفسیری و مباحث تفصیلی آشنا خواهد شد. این امر به او کمک می‌کند تا ارتباط بین مطالب را بهتر درک کند.

۲-۲-۱. آموزش تدریجی از ساده به مشکل: در فهم یک موضوع ذهن فرد از همان ابتدا قادر به درک مسائل پیچیده و مشکل و جزئیات موضوع نیست. یادگیری زمانی به‌طور بهتر و اصولی انجام می‌شود که ابتدا مفاهیم پایه‌ای و مقدماتی موضوع آموزش داده شود و سپس وارد جزئیات گردد. در این مقاله پیشنهاد می‌شود که ابتدا کلیت محتوای سوره در قالب نمودار یا چارت آموزش داده شود تا مخاطب با فضای کلی سوره آشنا گردد و سپس به بیان مباحث مفصل و پیچیده تفسیری پرداخته شود.

۳-۲-۱. جامعیت آموزش: در شیوه پیشنهادی، برخلاف برخی شیوه‌های معمول که در آن مخاطب نیمی از محتوای سوره را با جزئیات می‌داند اما از نیمه دیگر بی‌اطلاع است، محتوای کلی سوره به‌طور جامع بیان می‌شود. همچنین علاوه بر قوه تفکر و حواس سمعی و بصری مخاطب، از عواطف و احساسات او نیز با استفاده از روان‌شناسی رنگ‌ها در انتقال و فهم بهتر و آسان‌تر مطالب استفاده خواهد شد.

۲-۲. اصل تناسب و تطابق با مخاطب

در این شیوه، مخاطب آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن می‌تواند هر فردی، با هر سنی و هر میزان تحصیلات و آگاهی باشد، مشروط بر اینکه در آموزش تمامی این تفاوت‌ها مورد توجه قرار گیرد و به هر گروه مطابق توان و ظرفیتش آموزش داده شود. در شیوه پیشنهادی، متناسب با ویژگی‌های مخاطب و اهداف آموزشی، نمودارها و چارت‌ها به‌صورت ساده و مختصر و یا کامل و با جزئیات بیشتر رسم می‌شود.

۲-۳. اصل آموزش فعال

در شیوه‌های معمول آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن، مخاطب معمولاً منفعل و صرفاً دریافت‌کننده است و مجبور است به آنچه بر او عرضه می‌شود گوش فرا دهد و به حافظه

بسپارد. "در چنین نظام آموزشی "دانستن" و آن هم دانستن عین کلمات و عبارات، اهمیت دارد و نه فهم مطالب اما مدارس جدید خواهان دانش‌آموزان فعال‌اند و هدف خود را تحقق یادگیری خلاق و مولد قرار داده‌اند (میرلوحی، ۱۳۸۲، صص. ۱۹۲-۱۸۹)".

یکی از مؤثرترین فعالیت‌ها در بهره‌گیری از رسانه و وسایل کمک‌آموزشی جلب مشارکت یادگیرندگان در تولید آن‌هاست. بر همین اساس با توجه به امکانات و شرایط موجود می‌توان درصدد تهیه و تدارک مواد آموزشی لازم برای ارائه آموزش موفق و اثربخش‌تر بود (شکراللهی، ۱۳۸۸). معلم بعد از آموزش شیوه پیشنهادی در قالب یکی از سوره‌های کوتاه، می‌تواند از مخاطبان بخواهد تا با مطالعه ترجمه و یا تفسیر سوره جدید موضوعات اصلی آن را استخراج نمایند و در قالب یک چارت یا نمودار ارائه دهند و به‌صورت فعال در فرآیند آموزش مشارکت کنند.

۲-۴. اصل ایجاد انگیزه

تدریس امری دوطرفه و تعاملی میان معلم (فرستنده پیام) و فراگیرنده (دریافت‌کننده پیام) است. آموزش زمانی به ثمر می‌رسد که معلم نقش خود را در انتقال پیام و فراگیرنده‌ها در دریافت آن به‌خوبی انجام دهند. اولین قدم برای همراه کردن مخاطب در فرآیند نقل و انتقال، ایجاد انگیزه در او است. در روش پیشنهادی مطالب به‌طور عینی و مختصر و از کلی به جزئی در قالب یک تصویر رنگی آموزش داده می‌شود که موجب برانگیختن انگیزه مخاطب برای مشارکت فعال در فرآیند تدریس خواهد شد.

۲-۵. استفاده از بهترین و کارآمدترین شیوه‌های تدریس

معلم باید از شیوه‌های مختلف تدریس آگاهی داشته باشد و بتواند آن‌ها را به‌کارگیرد تا با توجه به ویژگی‌ها و زمینه‌های متفاوت مخاطبان تدریس خود، شیوه‌ای متناسب را در آموزش اتخاذ کند. این امر علاوه بر ایجاد تنوع و جذابیت در کلاس، این امکان را به معلم می‌دهد تا از روش‌های متناسب برای آموزش هر موضوع بهره بگیرد و از این طریق بازدهی آموزش خود را بالا ببرد. نمی‌توان به‌طور قطعی گفت که کدام‌یک از روش‌های تدریس بهترین و کارآمدترین روش است تا همه به آن ملزم شوند، بلکه بهترین شیوه تدریس می‌تواند تلفیقی از چند روش برتر موجود باشد که استفاده از آن علاوه بر تنوع و جذابیت بیشتر، بازدهی آموزش را نیز بالا می‌برد. هدف از معرفی شیوه پیشنهادی نیز تخطئه روش‌های پیشین و جایگزین کردن این روش به جای آن‌ها نیست، بلکه مقصود، استفاده از این روش در کنار سایر شیوه‌های موجود برای بهتر شدن و تسهیل آموزش است.

۲-۶. اصل اطمینان از ماندگاری یادگیری

ماندگاری یادگیری یکی از نکات اساسی در آموزش و پرورش به‌شمار می‌آید و در واقع معیاری برای سنجش میزان موفقیت در تدریس محسوب می‌شود. در این شیوه با توجه به

مشارکت فعال مخاطب در تولید محتوای آموزشی چارت‌ها و نمودارها، نحوه بیان مطالب از کلی به جزئی و از ساده به مشکل و بیان ارتباط بین موضوعات، مخاطب بهتر می‌تواند محتوای آموزشی را در ذهن خود تثبیت کند.

۳. مراحل اجرای شیوه پیشنهادی

همان‌طور که در ذیل اهداف شیوه پیشنهادی مطرح شد، هدف در این پژوهش معرفی این شیوه در آموزش مفاهیم و تفسیر آیات یک سوره است بنابراین مراحل اجرای این شیوه غالباً ناظر به کاربرد این روش در آموزش مفاهیم سوره است، هرچند کلیات و اصول این روش در آموزش موضوعی مفاهیم قرآنی چون تقوا، عمل صالح، انفاق و غیره مشترک و ثابت است اما تفاوت‌هایی نیز وجود دارد. به‌عنوان مثال وقتی در شکل (۷) در نمودار دایره‌ای سوره واقعه واژه "قیامت" دیده می‌شود به این معناست که حجم تقریبی آیات مربوط به قیامت در این سوره مقدار نشان داده شده در نمودار است نه حجم آیات مربوط به قیامت در کل قرآن. از طرفی اگر بخواهیم نمودار دایره‌ای مربوط به موضوع قیامت در قرآن را بررسی کنیم باید تمامی آیات مربوط به قیامت نسبت به کل آیات قرآن در نظر گرفته شود. درباره مفاهیم و موضوعات دیگر قرآن مثل نماز نیز به همین ترتیب است که می‌توان حجم تقریبی آیات مربوط به نماز را نسبت به آیات الاحکام و یا نسبت به کل آیات قرآن سنجید. تمامی این موارد بستگی به هدف هر پژوهش دارد و پرداختن به کاربرد این شیوه در آموزش این‌گونه مفاهیم متناسب با اهداف پژوهش حاضر نبوده و باید در مقاله‌ای مستقل به آن پرداخته شود.

آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن در این شیوه شامل سه مرحله و عبارت است از: ۱. تهیه محتوای چارت یا نمودار ۲. استفاده از تکنولوژی آموزشی (رسانه‌های آموزشی) ۳. استفاده از روان‌شناسی رنگ‌ها. در ادامه به معرفی هر یک از این موارد و چگونگی کاربرد آن‌ها خواهیم پرداخت.

۳-۱. تهیه محتوای چارت یا نمودار

تهیه محتوای چارت یا نمودار در این شیوه شامل دو سطح است که هر فردی با توجه به توان و امکانات خود و میزان تحصیلاتش می‌تواند از آن استفاده کند. این دو سطح عبارت‌اند از: ۳-۱-۱. سطح تخصصی: مقصود از سطح تخصصی، توانایی رسیدن به یک موضوع محوری برای کل سوره به‌طور روشن‌تر است که در روش تفسیر ساختاری از آن به‌عنوان غرض واحد سوره تعبیر می‌شود.

هدف از آموزش در این سطح تنها انس و آشنایی بیشتر با قرآن نیست بلکه هدف تولید محتوای آموزشی جامع و قابل اطمینان و استناد است. این سطح مخصوص کسانی است که به‌طور رسمی یا غیررسمی در رشته‌های قرآنی تحصیل کرده‌اند و توانایی کشف موضوع کلی و واحد

سوره را دارند بنابراین نمودارها و چارت‌های نهایی در این سطح از آنجایی که به‌طور اصولی و روشمند توسط افراد متخصص در عرصه‌های قرآنی ترسیم شده‌اند کامل، جامع و دقیق‌اند و از اعتبار و ثبات بیشتری برخوردارند.

انتخاب انواع روش‌های تفسیری بستگی به نوع نگاه مفسر به قرآن دارد. مفسر در نگرش ساختاری و مجموعی به قرآن، مدلول و معنای آیه را با ابزارهای گوناگون و از همه مهم‌تر با توجه به سیاق آیه واکاوی می‌کند، اما در نگرش تجزیه‌ای و تفکیکی، عنصر سیاق چندان اهمیتی ندارد، در این دیدگاه می‌توان آیات را تقطیع نمود و معنای استقلالی آن را مد نظر داشت (پیروزفر و جمالی راد، ۱۳۹۲). آنچه در تفسیر ساختاری مورد نظر است چیزی فراتر از تناسب و ارتباط آیات است و آن وحدت غرض است... در این روش اولین وظیفه هر مفسر پیش از ورود به تفسیر آیات، به دست آوردن و کشف روح حاکم بر سوره‌هاست تا در پرتو قرآن بتواند به مقاصد و جزئیات سوره دست یابد (خامه‌گر، ۱۳۸۱).

در این سطح افراد می‌توانند برای کشف اهداف و مقاصد سوره‌ها از روش‌های زیر استفاده کنند: ۱. توجه به سیاق سوره ۲. اسم سوره ۳. آیات آغازین و پایانی سوره ۴. فضای نزول سوره ۵. شأن نزول آیات و سوره ۶. مکی یا مدنی بودن سوره ۷. واژه‌های کلیدی سوره ۸. فضایل و خواص سوره‌ها ۹. اسماء الحسنی ۱۰. حروف مقطعه و اغراض سوره‌ها ۱۱. تناسب سوره‌های هم‌جوار ۱۲. قصه‌های قرآن و اغراض سوره‌ها ۱۳. آهنگ انتهایی آیات ۱۴. سوره‌های مشابه (خامه‌گر، ۱۳۸۰، صص. ۲۰۶-۱۱۹).

هرچند در شیوه پیشنهادی در این مقاله از تفسیر ساختاری نیز می‌توان استفاده نمود، اما تفاوت‌هایی میان آن‌ها وجود دارد که عبارت‌اند از:

۱. در تفسیر ساختاری هدف رسیدن به غرض واحد هر سوره است، اما در روش پیشنهادی تنها در سطح تخصصی هدف رسیدن به غرض واحد است نه در سطح عمومی، زیرا این امر از عهده هر فردی بر نمی‌آید.
 ۲. در روش پیشنهادی از چارت یا نمودار دایره‌ای استفاده می‌شود، درحالی‌که در تفسیر ساختاری از نمودارهای دیگر از جمله نمودار درختی استفاده می‌شود.
 ۳. در روش پیشنهادی مخاطب می‌تواند در یک نگاه حجم آیات مربوط به هر موضوع را در سوره بفهمد و این خصوصیتی است که در روش‌های دیگر از جمله تفسیر ساختاری وجود ندارد.
 ۴. در روش پیشنهادی از روان‌شناسی رنگ‌ها برای انتقال محتوا استفاده می‌شود.
- علاوه بر استفاده از روش‌های مطرح‌شده برای کشف اهداف و مقاصد سوره‌ها در تهیه محتوای چارت یا نمودار بهتر است مراحل ذیل به ترتیب طی شود:
- مرحله اول:** مطالعه ترجمه سوره؛ در این مرحله فرد در کمترین زمان با محتوای سوره آشنایی

آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن با استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها

کلی پیدا می‌کند. بهتر است ترجمه سوره چندین مرتبه با دقت و همراه با تفکر مطالعه گردد و موضوع هر یک از آیات را به‌طور مستقل در قالب یک عنوان یادداشت نمود و سپس آن‌ها را دسته‌بندی کرد.

مرحله دوم: استفاده از ترجمه قرآن‌هایی که دارای گزیده‌ای از مباحث تفسیری برخی تفاسیرند، همچون قرآن حکیم (همراه با نکات تفسیری تفسیر نمونه)، قرآن ترجمه آقای صفوی (همراه با نکات تفسیری تفسیر المیزان). در این مرحله فرد باید سعی کند تا عناوین هر یک از آیات را که در مرحله قبل نوشته بود اصلاح و تکمیل نماید و آیاتی را که موضوعات مشترک و مشابه دارند در قالب عناوین کلی‌تر جای دهد. در این مرحله می‌توان از نمودار درختی استفاده کرد.

مرحله سوم: مراجعه به تفاسیری همچون تفسیر المیزان که در آن علامه طباطبایی در مقدمه هر سوره، فشرده‌ای از مطالب گسترده آن را آورده و اهداف و غرض اصلی سوره را برشمرده است و بسیاری از برداشت‌های تفسیری خود را بر پایه غرض اصلی سوره بنا کرده است. در این مرحله فرد عناوینی را که خود استخراج نموده با موضوعاتی که در تفاسیر در بیان کلی آیات مطرح شده تطبیق می‌دهد و آن را تکمیل می‌نماید.

مرحله چهارم: مطالعه خلاصه تفاسیر، مثل خلاصه تفسیر المیزان و نمونه و یا مطالعه کتب تفسیری از جمله تفسیر ساختاری. به این طریق می‌توان به موضوع اصلی سوره دست یافت. اگرچه می‌توان در همان مرحله اول به سراغ کتب تفسیری از جمله تفسیر ساختاری رفت و به عناوین و موضوعات اصلی و غرض واحد سوره دست یافت، اما طی کردن مراحل به ترتیب شامل مزایایی است که عبارت‌اند از:

۱. تلاش برای عنوان‌بندی آیات و دسته‌بندی آن، ذهن و تفکر فرد را قوی و سازمان‌یافته می‌کند.
۲. وقتی فرد بدون ذهنیت خاصی از محتوای یک سوره به سراغ آن می‌رود ممکن است از زاویه‌ای متفاوت به آیات سوره بنگرد و از برخی مفاهیم جدید سوره پرده بردارد و یا مطالب را به نحو بهتر و کامل‌تری دسته‌بندی و عنوان‌بندی نماید.
۳. خواندن تفسیر یک سوره به وقت و حوصله زیادی نیاز دارد و ممکن است انگیزه مخاطب را در آغاز کار کاهش دهد، اما با مطالعه ترجمه سوره در کمترین زمان ممکن فرد با محتوای سوره آشنا خواهد شد و انجام مراحل بعد برایش آسان‌تر خواهد بود. همچنین می‌توان به‌تدریج چارت یا نمودار سوره را تکمیل و آن‌ها را با جزئیات بیشتری رسم کرد.

۲-۳-۱. سطح عمومی: مقصود از سطح عمومی، سطحی است که مخاطب به دلایل مختلف نتوانسته به موضوع و غرض واحد سوره دست یابد و تنها چند موضوع اصلی سوره را استخراج نموده است. هدف از آموزش در این سطح این است که مخاطبان مشارکت فعالی در فرآیند آموزش داشته باشند، انس و آشنایی بیشتری با قرآن پیدا کنند و علاوه بر قرائت قرآن

در آیات آن نیز تدبر نمایند.

از آنجایی که هدف، در این سطح، آموزش به مخاطبان عام است که به دلایل مختلف از جمله شرایط سنی، نبود امکانات لازم و عدم آشنایی با علوم قرآنی و تفسیری، تخصص و توان لازم را برای دستیابی به غرض واحد سوره ندارند، مطالعه تفسیر کامل سوره ضرورتی ندارد و مخاطبان می‌توانند برای تهیه محتوای چارت یا نمودار، از سه مرحله اول تهیه محتوای سطح تخصصی استفاده نمایند. همچنین برای دستیابی به چند موضوع اصلی و یا غرض واحد سوره می‌توانند از این شیوه‌ها استفاده نمایند: توجه به اسم سوره، مکی یا مدنی بودن سوره، واژه‌های کلیدی سوره، آیات آغازین و پایانی سوره و مطالعه مفاهیم و محتوای سوره.

برای آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن در مدارس با استفاده از این شیوه، سطح عمومی مورد نظر است، بدین صورت که:

در دبستان، مفاهیم سوره‌های کوچک را در قالب نمودار یا چارت دایره‌ای رنگی به آن‌ها آموزش می‌دهیم، زیرا شرایط سنی و میزان آگاهی و توان کودکان به گونه‌ای نیست که خودشان بتوانند با مطالعه ترجمه سوره، موضوع یا موضوعات اصلی آن را استخراج نمایند.

در دبیرستان، از دانش‌آموزان می‌توان انتظار داشت که با مطالعه سوره‌های کوتاه تا حد قابل توجهی بتوانند موضوعات اصلی سوره را استخراج نمایند و سپس معلم با ارائه نمودار کامل محتوای سوره، آموخته‌های آنان را تکمیل نماید. همچنین معلم می‌تواند ابتدا نمودار محتوای سوره را ارائه کند و سپس از دانش‌آموزان بخواهد با مطالعه ترجمه سوره، مشخص کنند که هر یک از موضوعات و عناوین درج شده در نمودار دایره‌ای با توجه به کدام بخش از آیات سوره استخراج شده است. بدین ترتیب می‌توان دانش‌آموزان را به تفکر در آیات قرآن واداشت و زمینه انس با قرآن را در آنان فراهم نمود.

۳-۲. استفاده از تکنولوژی آموزشی

تکنولوژی آموزشی در حوزه علوم تربیتی است که با هدف بهتر و غنی‌تر کردن آموزش قدم به عرصه تعلیم و تربیت نهاد. در تکنولوژی آموزشی از علوم مختلف همچون علوم رفتاری، علوم طبیعی و علوم مدیریت استفاده می‌شود. برای تکنولوژی آموزشی تعاریف متعددی توسط صاحب‌نظران ارائه شده که یکی از جامع‌ترین و کامل‌ترین تعاریف چنین است: "تکنولوژی آموزشی فراتر از کاربرد ابزار و وسایل است. بدین ترتیب تکنولوژی آموزشی عبارت است از روش منظم طراحی، اجرا و ارزیابی کل فرایند تدریس و یادگیری با استفاده از هدف‌های معین و یا بهره‌گیری از یافته‌های پژوهش در روان‌شناسی و ارتباط انسانی و به‌کارگیری ترکیبی از منابع انسانی و غیرانسانی به منظور ایجاد یادگیری مؤثرتر، عمیق‌تر و پایدارتر (احمدیان، ۱۳۸۰، ص ۳)".

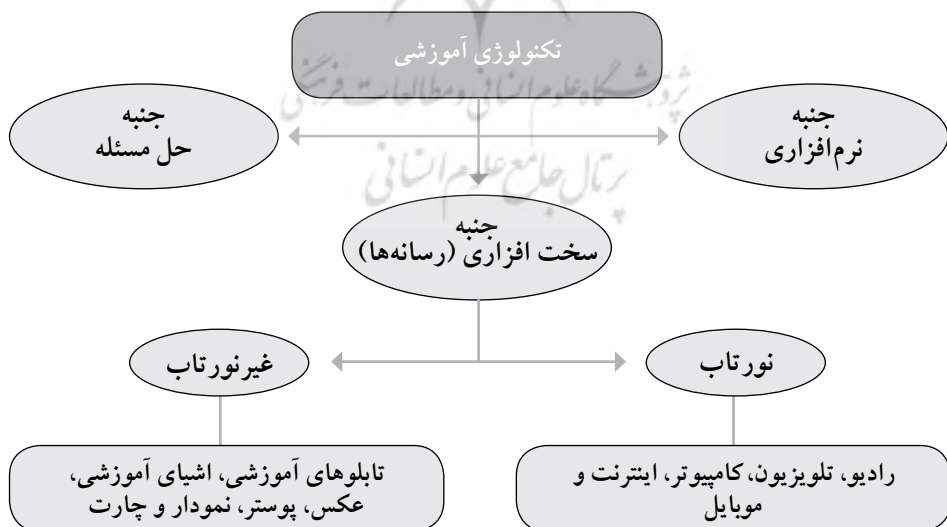
آخرین تعریف مورد توافق صاحب‌نظران تکنولوژی آموزشی را انجمن تکنولوژی و ارتباطات

آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن با استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها

آمریکا (AECT) چنین بیان کرده است: "تکنولوژی آموزشی عبارت است از نظریه و عمل طراحی، تهیه (تولید)، استفاده (کاربرد)، مدیریت و ارزشیابی فرآیندها و منابع یادگیری" (فردانش، ۱۳۷۳، ص. ۱۷). بر این اساس، اطلاق عنوان تکنولوژی آموزشی به وسایل سمعی و بصری یا سایر ابزارهای آموزشی و کمک آموزشی، صحیح به نظر نمی‌رسد، بلکه رسانه‌ها و وسایل سمعی و بصری بخشی از این تکنولوژی‌اند و ابزاری برای زودتر به نتیجه رسیدن نه هدف آموزش.

در دائرةالمعارف تعلیم و تربیت، زمینه منتشره سال ۱۹۸۹، تکنولوژی آموزشی، رشته‌ای از دانش و حرفه معرفی می‌شود که دارای سه جنبه یا بعد است: جنبه اول که به استفاده از رسانه‌های جدید در امر آموزش و یادگیری تأکید دارد. از این جنبه، تکنولوژی آموزشی به تمام وسایل، ابزار و رسانه‌هایی گفته می‌شود که امر آموزش و یادگیری را تسهیل می‌کند و می‌توان آن را بعد سخت‌افزاری نیز نامید. جنبه دوم، روش‌های طراحی نرم‌افزار یا مواد آموزشی است که به یادگیری بهتر منجر می‌شود، از این جنبه تکنولوژی آموزشی مجموعه روش‌ها و فرآگردهایی است که در طرح، اجرا و ارزشیابی آموزش به کار گرفته می‌شود. جنبه سوم، بر ویژگی حل مسئله‌ای تأکید دارد؛ به عبارتی در صورت بروز مشکل در یک نظام آموزشی، اعم از کوچک و بزرگ و در صورت نیاز به آموزش در یک محیط خاص، تکنولوژی آموزشی به تبیین مشکل می‌پردازد و برای حل آن اقدام می‌کند (ص. ۲۰).

در چارت زیر به سه جنبه تکنولوژی آموزشی اشاره شده و سپس به تشریح بعد سخت‌افزاری (رسانه‌ها) آن پرداخته شده است تا جایگاه نمودارها و چارت‌های آموزشی که مورد توجه مقاله حاضر است مشخص شود.

شکل ۳. جنبه‌های مختلف تکنولوژی آموزشی و بیان جایگاه نمودارها و چارت‌ها در آن

انفجار دانش در عصر حاضر و افزایش تقاضا برای آموزش، همچنین وجود برخی از محدودیت‌های زمانی و مکانی و کمبود بودجه و امکانات باعث شده است که همه نتوانند با آموزش‌های رسمی در مدرسه و دانشگاه به تحصیل و کسب دانش و اطلاعات مورد نیاز و علاقه خود بپردازند. در چنین شرایطی آموزش‌های غیررسمی که غالباً با رسانه‌های آموزشی مکتوب و یا ابزارهایی همچون تلویزیون، کامپیوتر، اینترنت محقق می‌شود توانسته است تا حد زیادی پاسخگوی این نیاز باشد، به‌ویژه اینترنت که رؤیای دیرینه بشر را برای بهره‌مندی از آموزش همگانی در همه‌جا محقق ساخته است.

استفاده از رسانه‌های نورتاب در آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن کاملاً مشهود است اما در پژوهش حاضر استفاده از دو رسانه غیر نورتاب یعنی "چارت" و "نمودار" در این آموزش پیشنهاد می‌شود. اگرچه چارت‌ها و نمودارها نسبت به رسانه‌های مدرن همچون کامپیوتر، اینترنت، موبایل ساده‌ترند اما رسانه‌های مدرن با تمام جذابیت و کارایی‌هایشان نتوانسته‌اند آن‌ها را از نقش‌آفرینی در عرصه آموزش و پرورش کنار بزنند. همچنین این رسانه‌ها در عین سادگی، در صورتی که به‌درستی استفاده شوند، می‌توانند بسیار کارآمد باشند و بسیاری از محدودیت‌های استفاده از ابزارهای مدرن و پیشرفته را ندارند.

چارت برای عینی کردن مطالبی است که معمولاً بیان آن با سخنرانی سخت و مشکل است. چارت‌ها بیشتر در حوزه شناخت به ما اطلاعات می‌دهند.

از نمودارها معمولاً در مواقعی استفاده می‌شود که با دو عدد یا نسبت و مقایسه بین آن‌ها مواجه هستیم. نمودارها انواعی دارد از جمله نمودار خطی (دقیق‌ترین نمودار)، نمودار ستونی (ساده‌فهم‌ترین نمودار)، نمودار دایره‌ای (برای نشان دادن سهم هر یک از مؤلفه‌ها) و سایر موارد که با توجه به هدف مورد نظر می‌توان از هر یک استفاده نمود.

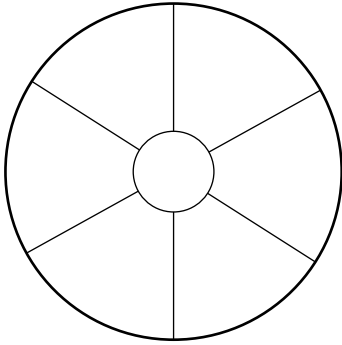
برای استفاده مؤثر از رسانه‌ها در آموزش باید به مواردی همچون ویژگی‌های مخاطبان، اهداف آموزشی، انتخاب صحیح رسانه و مواد آموزشی مناسب (از جمله ساده‌ترین و ارزان‌ترین بودن)، توانایی استفاده از آن توسط مخاطبان توجه شود و مقدمات و پیش‌بینی‌های لازم برای انتخاب و استفاده از رسانه‌ها به عمل آید.

یک چارت و نمودار آموزشی خوب باید در عین بدیع و نو بودن، ساده، خلاصه و دارای توضیحات مناسب باشد و به‌سادگی و در کمترین زمان ممکن قابل فهم بوده و عناوین آن منظم باشد (معمولاً از کلی به جزئی)، در صورت استفاده از رنگ از رنگ‌های دارای پیام استفاده شود.

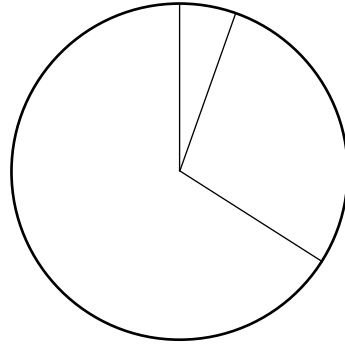
در پژوهش حاضر برای آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن، چارت‌ها و نمودارهای "دایره‌ای" پیشنهاد می‌شود. امتیاز چارت‌ها و نمودارهای دایره‌ای بر سایر انواع آن‌ها در این است که سهم هر یک از مؤلفه‌ها در آن نشان داده می‌شود و این ویژگی است که در این مقاله از آن برای نشان دادن حجم آیات مربوط به هر موضوع در یک سوره استفاده می‌شود. چارت‌ها و نمودارهای دایره‌ای را می‌توان

آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن با استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها

به اشکال مختلف رسم کرد، اما در این مقاله برای آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن تنها از دو نمونه ساده (شکل‌های ۴ و ۵) استفاده شده است.

شکل ۵. جارت دایره‌ای

شکل ۴. نمودار دایره‌ای شکل

۳-۳. استفاده از روان‌شناسی رنگ‌ها

امروزه رنگ و رنگ‌شناسی به‌عنوان یک علم در سطح جهان مطرح است و رنگ‌ها در علوم مختلف و از زوایای متفاوتی مورد مطالعه قرار می‌گیرند. تأثیرات روانی و شخصیتی رنگ‌ها بر روی انسان است که خود مبحثی مستقل است و در روان‌شناسی با عنوان روان‌شناسی رنگ‌ها مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

در روان‌شناسی رنگ‌ها تأثیرات هر رنگ بر روان آدمی مورد بررسی قرار می‌گیرد. به عبارتی هر رنگ دارای پیامی است که روان و احساسات فرد با دیدن آن رنگ، این پیام را دریافت می‌کند و تحت تأثیر آن قرار می‌گیرد و حتی می‌تواند بر زندگی و نوع عملکرد انسان نیز تأثیرگذار باشد. به‌عنوان مثال کسی که در نوع پوشش و یا در محیط اطراف خود از رنگ سیاه زیاد استفاده کند، نه تنها از شادی و نشاط او کاسته خواهد شد بلکه استفاده از این رنگ در درازمدت می‌تواند زمینه‌های لازم برای ابتلا به افسردگی را در او و اطرافیانش ایجاد کند. وقتی از این دیدگاه به جهان هستی و طبیعت می‌نگریم درمی‌یابیم که خداوند این مجموعه را به‌گونه‌ای طراحی کرده تا در عین تنوع رنگ، رنگ‌های دارای پیام مثبت و نشاط‌انگیز و آرامش‌دهنده در صفحه خلقت بیشتر دیده شود.

خداوند تنها در کتاب تکوین بلکه در کتاب تشریح نیز به این موضوع پرداخته است. از آن جمله در آیه ۶۹ سوره بقره در داستان گاو بنی اسرائیل به تأثیر رنگ زرد بر روان آدمی اشاره می‌کند: "قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاطِرِينَ"؛ موسی (ص) گفت: خداوند می‌فرماید: آن گاو زرد خالص و پررنگ که رنگش بینندگان را شادمان می‌سازد. در این

آیه به یکی از تأثیرات رنگ زرد یعنی ایجاد مسرت و شادی بر روان آدمی اشاره شده است که امروزه در روان‌شناسی رنگ‌ها به‌طور علمی به اثبات رسیده است.

۱-۳-۳. ویژگی‌های رنگ‌ها: رنگ‌ها دارای ویژگی‌های متفاوتی هستند که در زیر به برخی از آن‌ها خواهیم پرداخت:

- خاکستری: کاملاً عاری از هر محرک و یا گرایش روانی، خنثی بدون تیرگی و روشنی است، نه ذهنی است، نه عینی، نه درونی و نه بیرونی، نه اضطراب آفرین است و نه آرام‌بخش. این رنگ فقط یک رمز است و در دو سوی آن دیدگاه‌های متفاوت وجود دارد (لوشر، ۱۳۸۷/۱۹۳۳، ص. ۷۲).

- آبی: رنگ آبی تیره (سرمه‌ای) نشان‌دهنده آرامش کامل است. اندیشیدن درباره این رنگ، تأثیری آرامش‌بخش در سیستم اعصاب مرکزی دارد و از دیدگاه فیزیولوژیکی خشنودی از آرامش و رضایت را در پی دارد (ص. ۷۵).

- سبز: در آزمایش لوشر این رنگ رگه‌ای از آبی را نیز داراست و نشانگر شرایط "اضطراب انعطاف‌پذیر" است (ص. ۷۹).

- قرمز: این رنگ زدن نبض را تسریع می‌کند، فشارخون را بالا می‌برد و تنفس را بیشتر می‌کند. رنگ قرمز یعنی محرک، اراده برای پیروزی و تمام شکل‌های شور زندگی و قدرت. قرمز یعنی "تأثیر اراده یا قدرت اراده" در حالی که رنگ سبز مظهر "انعطاف‌پذیری اراده" می‌باشد (صص. ۸۳-۸۵).

- زرد: زرد رنگ اختلال، توجه و نیز شادمانی است اما درخشندگی بیش از حد آن موجب خستگی می‌شود. در آزمایش لوشر اثر این رنگ به‌صورت روشنی و شادمانی ظاهر می‌شود. رنگ زرد سبک‌تر از رنگ قرمز است و غلظت کمتری نسبت به آن دارد، لذا به‌جای اینکه محرک باشد بیشتر جنبه تلقینی دارد. صفات اصلی این رنگ عبارت‌اند از روشنی، بازتاب، کیفیت درخشان و شادمانی زودگذر آن. نشانه توسعه‌طلبی بلامانع، سهل‌گرفتن و تسکین خاطر است. از نظر نمادی شبیه گرمای نور آفتاب، روحیه شاد و خوشبختی است (صص. ۸۶-۸۸).

- سیاه: در آزمایش لوشر سیاه تیره‌ترین رنگ است و در واقع خود را نفی می‌کند. نمایانگر رمز مطلق است که در فراسوی آن زندگی متوقف می‌شود، لذا بیانگر فکر پوچی و نابودی است. سیاه به‌عنوان نفی‌کننده خود، نشانگر ترک علاقه، تسلیم یا انصراف نهایی می‌باشد (ص. ۹۳).

۲-۳-۳. تأثیرات روان‌شناختی رنگ‌ها در آموزش: امروزه تأثیرات روان‌شناختی رنگ‌ها در رسانه‌های آموزشی مختلف مورد توجه قرار گرفته است. به‌طور مثال در مقاله‌ای با عنوان "بررسی تأثیر رنگ بر میزان یادگیری در فیلم‌های آموزشی" با اشاره به اینکه مواد آموزشی مبتنی بر تأثیرات روان‌شناختی باید هم از نظر عناصر معجزا و هم ترکیب قدرت تخیل را بپروراند، حواس را تقویت کند و برانگیزاند، پیشنهاد می‌کند که در تولید رسانه‌های آموزشی استفاده از انواع رنگ‌ها به‌طور

علمی، مورد توجه کارشناسان قرار گیرد (خندان‌دل، علی‌آبادی، نوروزی و کسائی‌ان، ۱۳۸۷). در مقاله حاضر استفاده هدفمند از رنگ‌ها با توجه به روان‌شناسی رنگ‌ها در آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن برای القاء مفهوم مثبت یا منفی آیات به مخاطب، ایجاد تنوع و جذابیت و افزایش انگیزه و استفاده از عواطف و احساسات و روان او در کنار ذهن و حواس برای آموزش بهتر پیشنهاد می‌شود. قرآن بیش از شش هزار آیه دارد که مشتمل بر موضوعات مختلفی است. در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان آن‌ها را به دو دسته موضوعات دارای پیام مثبت و موضوعات دارای پیام منفی تقسیم نمود. از طرفی برخی رنگ‌ها نیز، دارای پیام شاد و تأثیرات مثبت بر روان انسان و برخی دارای پیام اندوه و تأثیرات منفی هستند بنابراین می‌توان از روان‌شناسی رنگ‌ها در آموزش مفاهیم و تفسیر آیات بهره برد، به‌گونه‌ای که در چارت یا نمودار برای بیان مفاهیم و مطالب مثبت از جمله عقاید توحیدی، اخلاق حسنه، احکام و دستورات الهی، اوصاف بندگان شایسته، وصف بهشت و بهشتیان، حسنات و اعمال نیک از رنگ‌های شاد و جذاب و برای بیان مفاهیم و مطالب منفی از جمله عقاید کفر آمیز، اخلاق ناپسند، گناهان، وصف جهنم و عذاب‌های دنیوی و اخروی، اوصاف کافران و منکران از رنگ‌های دارای پیام ناراحتی و غم استفاده نمود. به‌طور مثال برای ترسیم چارت‌ها و نمودارهای محتوای سوره: می‌توان از "رنگ سبز" برای القای مفاهیم آیاتی که مربوط به بهشت و سعادت اخروی و مفاهیم و مبانی ارزشی و مثبت دین از جمله عقاید، وحی و قرآن استفاده کرد، زیرا سبز یادآور خرمی و لطافت باغ‌ها و جنگل‌های سرسبز و پر از حیات است.

از "رنگ آبی" می‌توان برای القای مفاهیم آیاتی که مربوط به احوال بندگان شایسته الهی در دنیاست استفاده کرد زیرا این رنگ نشان‌دهنده آرامش است و این افراد به‌واسطه اعتقادی که به خالق هستی دارند، با وجود ناراحتی‌ها و مشکلات بسیار در دنیا از آرامش درونی برخوردارند. "رنگ زرد"، رنگ اخطار و توجه است که می‌توان از آن برای آیات و مفاهیم اذار دهنده استفاده کرد. "رنگ خاکستری"، خنثی و بدون تیرگی و روشنی است که می‌توان از آن برای وضعیت‌های نامعلوم مثلاً احوال گنه‌کاران در دنیا استفاده کرد.

"رنگ سیاه"، نمایانگر مرز مطلق است که در فراسوی آن زندگی متوقف می‌شود، می‌توان از آن برای بیان احوال و عاقبت گنه‌کاران در آخرت استفاده نمود که چیزی جز تباهی و ظلمت نیست. به این ترتیب مخاطب قبل از خواندن محتوای نمودار، تنها با دیدن رنگ‌ها می‌تواند حدس بزند که محتوای سوره درباره موضوعات منفی و یا مثبت است. همچنین رنگ‌ها در تثبیت و به خاطر سپاری موضوعات می‌توانند بسیار مؤثر باشند و بر جذابیت آموزش نیز می‌افزایند.

۴. مزایای شیوه پیشنهادی

استفاده از این روش در آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن دارای مزایایی است که عبارت‌اند از: تسهیل آموزش، استفاده از تکنولوژی آموزشی، استفاده از روان‌شناسی رنگ‌ها و زبان هنر در آموزش، تعیین

حجم آیات مربوط به هر موضوع در سوره، ارائه محتوای سوره در یک یا چند موضوع اصلی، تثبیت و ماندگاری یادگیری، بهره‌گیری از احساسات مخاطب در یادگیری، امکان مشارکت فعال مخاطب در فرایند آموزش، امکان آموزش به هر مقطع سنی با هر میزان آگاهی، آموزش مطالب به‌طور معنادار و منسجم، امکان ابراز خلاقیت و نوآوری برای مخاطب، ایجاد انگیزه و جذابیت برای مخاطب.

۵. ارائه نمونه برای شیوه پیشنهادی

برای آشنایی بیشتر با شیوه پیشنهادی به تبیین آن با تکیه بر دو سوره ماعون (بر مبنای سطح تخصصی) و واقعه (بر مبنای سطح عمومی) خواهیم پرداخت.

۵-۱. تبیین شیوه پیشنهادی حاضر با تکیه بر سوره ماعون

در این مثال فرض بر این است که غرض واحد سوره به دست آمده است. در چنین مواردی از چارت یا نمودار دایره‌ای که دارای یک دایره در مرکز است و غرض واحد سوره را نشان می‌دهد استفاده می‌شود. ابتدا موضوعات کلی سوره ماعون در نمودار درختی نمایش داده شده است، همان‌طور که ملاحظه می‌شود در نمودار درختی حجم آیات مربوط به هر موضوع در سوره مشخص نیست.

۱. تکذیب‌کننده روز جزاء ۲. راندن یتیم با خشونت از نزد خود ۳. عدم تشویق دیگران به اطعام مسکین ۴. سهل‌انگار در نماز ۵. ریاکار ۶. خودداری از دادن وسایل ضروری زندگی به دیگران (منع‌کننده ماعون)	}	<p>معرفی سیمای
انسان‌های منفی</p> |
|---|---|---------------------------------------|

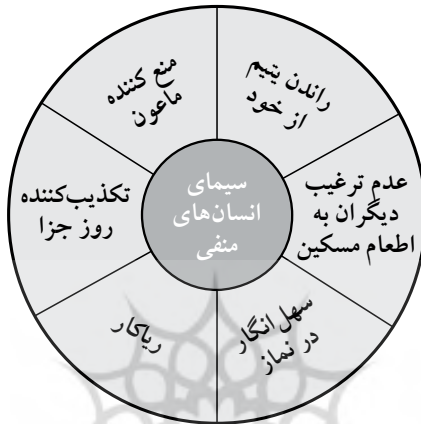
در ادامه محتوای سوره ماعون در چارت دایره‌ای (شکل ۶) نشان داده شده است. از این شکل نکات ذیل فهمیده می‌شود:

۱. رنگ خاکستری معرف این است که محتوای سوره مربوط به مفاهیم منفی است زیرا این سوره سیمای انسان‌های منفی و ویژگی‌های آن‌ها در دنیا را به تصویر می‌کشد. این رنگ از این جهت انتخاب شده است که انسان‌های گنه‌کار و یا کافر با وجود حجاب‌های دنیوی از اعمال ناشایست خود در دنیا احساس اضطراب نمی‌کنند و از طرفی به‌واسطه اعمالشان به آرامش درونی و حقیقی در دنیا دست نمی‌یابند چراکه این آرامش تنها با برخورداری از نعمت‌های دنیوی و رفاه و خوش‌گذرانی در این دنیا حاصل نمی‌شود.

۲. یکنواختی رنگ چارت معرف این است که تمام محتوای سوره و موضوعات فرعی آن مربوط به

آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن با استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها

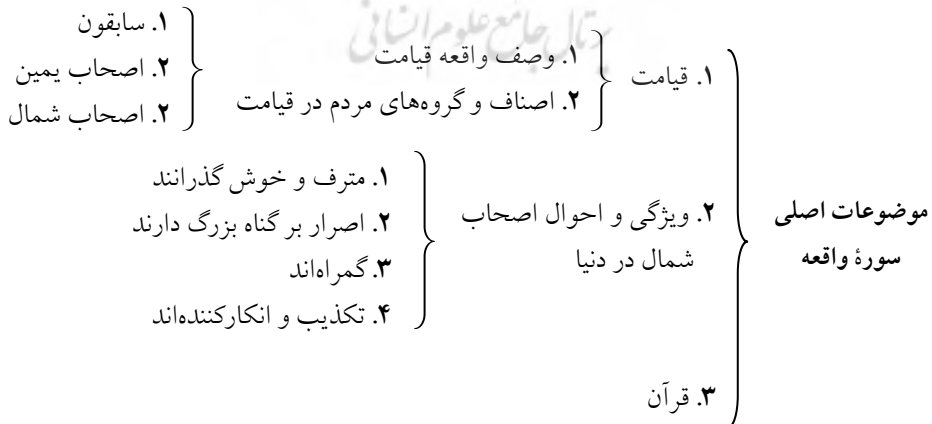
- مفاهیم مثبت یا مفاهیم منفی است.
۳. تقسیم چارت به بخش‌های مساوی معرّف این است که حجم تقریبی آیات مربوط به هر یک از موضوعات در این سوره یکسان است.
۴. دایره کوچک وسط چارت معرّف این است که مخاطب به غرض واحد سوره دست یافته است.

شکل ۶. نمودار موضوعات کلی محتوای سوره ماعون بر مبنای سطح تخصصی

۵-۲. تبیین شیوه پیشنهادی حاضر با تکیه بر محتوای سوره واقعه

در این مثال فرض بر این است که غرض واحد سوره به دست نیامده است. در چنین مواردی از چارت یا نموداری که فاقد دایره در مرکز آن است استفاده می‌شود. در ادامه موضوعات کلی سوره واقعه ابتدا در نمودار درختی و سپس در نمودار دایره‌ای ارائه شده است.

در شکل ۷ محتوای سورهٔ واقعه در یک نمودار دایره‌ای نشان داده شده است که از آن نکات ذیل فهمیده می‌شود:

۱. رنگ‌های مختلف به‌کاررفته در نمودار معرّف این است که محتوای سوره به موضوعات متعددی با پیام‌های مثبت یا منفی مختلف پرداخته است. "رنگ سبز روشن" معرّف مفاهیم مثبت شامل قرآن، "رنگ خاکستری" بیانگر وضعیت نامعلوم و احوال گنه‌کاران در دنیا و "رنگ سبز تیره" معرّف این است که در این بخش از نمودار تلفیقی از مفاهیم مثبت و منفی وجود دارد، زیرا موضوعات فرعی ذیل عنوان اصلی یعنی قیامت شامل احوال اصحاب شمال در آخرت (طبق آنچه گذشت رنگ سیاه برای آن پیشنهاد شد) و بخش دیگر آن مربوط به احوال سابقون و اصحاب یمین در قیامت (رنگ سبز برای آن پیشنهاد شد) است که تلفیق رنگ سبز با سیاه، سبز تیره خواهد شد.

۲. تقسیم نمودار به بخش‌های نامساوی معرّف این است که حجم تقریبی آیات مربوط به هر یک از موضوعات در این سوره یکسان نیست. از نمودار فهمیده می‌شود که در سورهٔ واقعه بیشترین حجم آیات مربوط به قیامت و کمترین حجم آیات مربوط به قرآن است.

۳. عدم وجود دایرهٔ کوچک در وسط نمودار معرّف این است که مخاطب به غرض واحد سوره دست نیافته است. همان‌طور که بیان شد در سطح عمومی شیوهٔ پیشنهادی برخلاف سطح تخصصی رسیدن به غرض واحد سوره الزامی نیست، هرچند حصول غرض واحد ترجیح دارد.

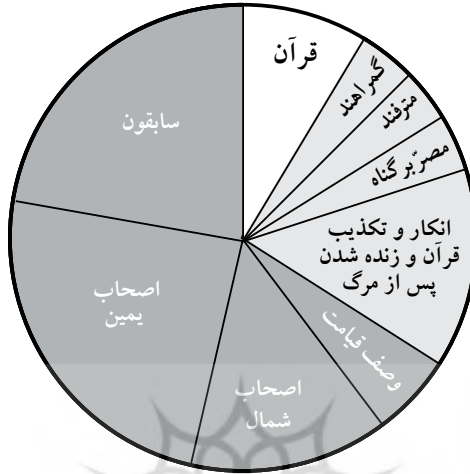

شکل ۷. نمودار موضوعات کلی محتوای سورهٔ واقعه بر مبنای سطح عمومی

در شکل ۸ نمونه‌ای دیگر از تبیین محتوای سورهٔ واقعه در نمودار دایره‌ای با جزئیات بیشتر ارائه شده است. این نمودار، فرع بر نمودار قبلی محتوای سورهٔ واقعه و وابسته به آن است که برای فهم

آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن با استفاده از تکنولوژی آموزشی و روان‌شناسی رنگ‌ها

صحیح باید به آن ضمیمه شود. در شکل زیر هر رنگ معرّف همان موضوع کلی است که در شکل ۷ با همین رنگ مشخص شده است.

شکل ۸. نمودار محتوای سوره واقعه با جزئیات و شرح موضوعات بیشتر

همان‌طور که در شکل ۸ مشاهده می‌کنید استفاده از رنگ‌ها امکان ارائه جزئیات بیشتری را فراهم می‌کند، به طوری که رنگ واحد، هر چند موضوع جزئی، در این شکل نشان می‌دهد که تمامی موضوعات جزئی هم‌رنگ با هم ارتباط دارند و مربوط به یک موضوع کلی‌تر است.

■ بحث و نتیجه‌گیری ■

با استفاده از شیوه پیشنهادی پژوهش حاضر می‌توان آموزش مفاهیم و تفسیر قرآن را بسیار ساده، کیفی و عینی‌تر نمود. همچنین با تبیین ارتباط میان موضوعات سوره به مخاطب در درک بهتر، عمیق‌تر و ماندگارتر مفاهیم و تفسیر سوره کمک ارزنده‌ای می‌شود. در روش‌های پیشین مخاطب باید آن‌قدر صبور باشد تا معلم تمام آیات یک سوره را تبیین و تفسیر کند و در نهایت پس از جمع‌بندی، موضوعات اصلی سوره مشخص شود و روشن گردد که در این سوره به چه موضوعی بیشتر پرداخته شده است، اما در روش پیشنهادی ما با عینی کردن حجم مربوط به هر یک از موضوعات سوره در قالب چارت و نمودار دایره‌ای، فهم این مطالب بسیار ساده، سهل‌الوصول و حتی در حد چند ثانیه خواهد شد. این شیوه با آموزش در دو سطح عمومی و خصوصی از انعطاف‌پذیری زیادی برخوردار است، به طوری که افراد مختلف با ویژگی‌ها و میزان آگاهی متفاوت می‌توانند از آن استفاده نمایند.

منابع

- قرآن کریم
- احدیان، محمد. (۱۳۹۲). *مقدمات تکنولوژی آموزشی* (چاپ چهارم). تهران: نشر و تبلیغ بشری.
- پیروفر، سهیلا و جمالی راد، فهیمه. (۱۳۹۲). سازگاری تفسیر آیات با دو رویکرد مجموعی و تفکیکی. *پژوهش‌نامه تفسیر و زبان قرآن*، ۲(۱)، ۸۶-۱۰۰.
- تقوی، سید محمدرضا. (۱۳۹۰). نظریه پردازش، پذیرش و پرورش دین: رویکردی نرم برای انتقال فرهنگ ایثار و شهادت. *تربیت اسلامی*، ۶(۱۲)، ۷۵-۱۰۳.
- خامه‌گر، محمد. (۱۳۸۰). *ساختار هندسی سوره‌های قرآن: پیش‌درآمدی بر روش‌های نوین ترجمه و تفسیر قرآن کریم*. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.
- خامه‌گر، محمد. (۱۳۸۱). *ساختار هندسی سوره‌های قرآن/ درآمدی بر تفسیر ساختاری قرآن*. گلستان قرآن، ۴(۱۳۸)، ۹-۱۳.
- خندان‌دل، بهروز؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ نوروزی، داریوش و کسائی‌ان، امیر. (۱۳۸۷). بررسی تأثیر رنگ در فیلم‌های آموزشی بر میزان یادگیری. *فصل‌نامه دانش و تندرستی*، ۳(۴)، ۳۰-۳۴.
- شکراللهی، فریدون و خاقانی زاده، مرتضی. (۱۳۸۸). استفاده از رسانه‌های آموزشی. *دوماه‌نامه راهبردهای آموزش در علوم پزشکی*، ۲(۳)، ۱۲۷-۱۳۰.
- فردانش، هاشم. (۱۳۷۳). *مبانی نظری تکنولوژی آموزشی* (چاپ دوم). تهران: سمت.
- لوشر، ماکس. (۱۳۸۷). *روان‌شناسی رنگ‌ها* (ترجمه لیلا مهادپی، چاپ دوازدهم). تهران: حسام (اثر اصلی در سال ۱۹۳۳ چاپ شده است).
- میر لوحی، سید حسین. (۱۳۸۲). *کلیات علم تدریس* (چاپ دوم). تهران: دانشگاه شهید رجایی.
- نیلی احمدآبادی، محمدرضا. (۱۳۸۳). آموزش‌های مدرسه‌ای و آموزش‌های رسانه‌ای. *فصل‌نامه پژوهش‌های ارتباطی*، ۱۱(۳۷)، ۸۳-۱۰۶.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی